

# BUHOK

Chuckberry J. Pascual

## I

Ang sabi ng nanay ko, pangit daw akong baby. Sinabi niya ito batay raw sa reaksiyon ng mga taong bumibisita noon para kumustahin ang nanay kong bagong panganak, at siyempre, para makita ang sanggol na ipinanganak niya. Sa compound kami nakatira sa Malabon, at medyo big deal ang paglabas ko. Ako ang unang apo ng mga Pascual, at bunga ng kapusukan ng aking mga magulang: kapwa wala pang beinte anyos ang mga magulang ko nang lumitaw ako bilang fetus sa sinapupunan ng nanay ko. Nag-aaral pa silang dalawa sa kolehiyo. Kilalang pasaway ang tatay ko, parang walang direksiyon ang buhay. “Pogi” na ang bansag sa kanya sa barangay, bago pa lumitaw si Bong Revilla sa *Alyas Pogi*. (Hindi ko alam kung malabo lang ba ang mata ng mga tao sa amin o sadyang mabait lang ang tatay ko sa kanilang lahat o kung ipinanganak silang lahat na sinungaling.) Ang nanay ko naman, panganay sa pitong magkakapatid, seryosong dalaga, mukhang may ambisyon. Pero hayun nga, biglang naging butete. Kulay Nazareno rin ang tatay ko, at ang nanay ko? Sabihin na lang nating hanggang ngayon, nagngingitngit siya sa lahat ng taong tumatawag sa kanyang “anak-araw.” Ipinanganak kasi siyang may albinism.

Sa isip ko, hinog para sa dramatikong engkuwentro ang sitwasyon. Tipong puwedeng magkaroon ng eksena ng sumbatan na parang sa pelikula. Iyong may mga dialogue na “panagutan mo ang anak ko!” (sasabihin ng mga magulang ng nanay ko) o “mahal ko po siya, iyon ang mahalaga!” (sasabihin ng nanay ko o tatay ko, bilang katwiran sa mga pinaggagawa nila) o simpleng racist na hirit lang, “hoy, negro!” (kahit na sino ang puwedeng magsabi nito patungkol sa tatay ko, pero mas madalas ko itong marinig sa nanay ko pag

naiinis siya sa tatay.) Iyon nga lang, sadyang hindi yata kumbensiyonal ang mga kadugo ko kahit dati pa, at ikinasal nang walang aberya ang aking mga magulang. (Maraming beses ko ring tiningnan ang wedding album nila. Nagagandahan kasi ako sa empire cut na wedding gown ng nanay, kahit na alam kong hindi lang fashion ang nagdikta nito, kundi pag-iwas sa eskandalo: nakabukol na ako noon sa tiyan niya. Namamangha rin ako dahil naglalakihan ang ngiti sa mukha ng mga tao. Parang ang saya-saya nilang lahat na may ikinasal na 16 at 19 taong gulang.)

Hindi nagkaroon ng gusot, dahil may baby nang kasama sa usapan. Ako nga. Na kung iisipin, e nangangahulugang mabuti ang bunga ng unyon ng mga magulang ko, hindi ba? Pero hanggang ngayon, hindi ko alam kung nagbibiro ang nanay ko sa tuwing sinasabi niya sa aking “hindi ko naman talaga gusto y’ang hayup na ama mo!” sabay kuwento tungkol sa mga manliligaw niyang di hamak na mas mayaman, mas guwapo at mas matangkad noong panahon bago siya nabuntis. Pero dahil nga may baby, may bagong buhay, at basta may bagong buhay, may pag-asa. Sabi nga nila, kayang palambutin ng baby kahit ang pinakamatigas na puso. Ang dahilan daw nito, at isa pang sabi nga nila, ipinapanganak na maganda at nakakatuwa ang lahat ng baby.

Kaya pagkatapos kong lumitaw sa mundo nang walang anumang pagtutol, ganoon na lang ang pagtataka ng nanay ko nang walang magsabi ni isa sa mga sumilip sa akin na “ang cute naman ng baby mo!” Puro daw “aaah, iyan pala ang panganay mo” o mas malala, “kawawa naman si Toying”—patungkol sa Lola ko na ipinanganak na Virgo at mahilig magbida-bida sa compound—sabay iibahin ang usapan, nariyang mapunta sa kung sino ang pinakahuling nabuntis sa barangay, o kung sino ang huling nagbangayang magkapitbahay.

Puro daw kasi ako buhok, kaya itim na itim tingnan. Hindi rin nakatulong na nagtatagisan sa laki ang mga mata ko at mga butas ng ilong, kaya may apat na bilog na nakalutang sa bungkos ng buhok. “Mukha kang unggoy, anak,” sabi sa akin ng nanay ko. Nasa Japan kaming dalawa noon, naninigarilyo sa kusina niya. Dumalaw ako sa nanay ko habang winter break. Wala siyang ginastos sa paglipad ko sa Japan, pero siya ang bumili ng sigarilyo ko, siya ang bumili ng train ticket ko papunta at pabalik ng Osaka, siya ang nagpapakain sa akin sa buong winter break, at siya rin ang mahusay sa Nihongo. Siyempre, ngumiti na lang ako.

Nag-aaral ako noon bilang exchange student sa isang unibersidad sa Shizuoka, at unang beses kong magpa-semikalbo. Mahal kasi ang gupit

doon. Discounted na ang sinisingil sa akin ng isang kaklase kong barbero, pero hinayang na hinayang pa rin ako kapag nagbabayad. Kaya dalawang beses lang akong nagpagupit sa loob ng anim na buwan. Semikalbo nga, para mas matagal humaba. Nagmumukha akong rambutan pagkatapos ng ilang linggo. Mabuti na lang, malamig ang panahon, kaya madalas akong nakasuot ng bonnet. Kapag tinitingnan ko nga ngayon ang mga larawan ko noon sa Shizuoka, naaawa ako sa anit ko. Kahit kasi malamig, nagpapawis pa rin ako sa ulo.

Bago pumunta sa Japan, ugali kong magpagupit tuwing dalawang linggo. Kaya noon ko lang unang nakita kung gaano pala talaga kasama ang hitsura ko kapag mahaba ang buhok. Hindi, hindi naman ako nagbalik sa pagiging unggoy—nag-aahit na ako ng bigote at balbas noon—pero dahil saksakan ng tigas ang tubo, mukha akong laging may atip na yari sa buhok sa magkabilang gilid ng ulo. Saka iyon nga, rambutan.

## II

Kung paniniwalaan ang nanay ko, malambot ang buhok ko dati. Itim na itim, unat na unat, at higit sa lahat, sumusunod. Parang totoo naman, kung ibabatay sa mga picture ko noon na kuntodo naka-apple cut pa: hindi na ako mukhang unggoy na bata, mukha na lang akong Pekingese. Na may magandang buhok. Pero isang araw, napagtripan daw akong gupitan ng tito kong bading. Itinulad raw ang gupit ko sa gupit ng mga punk. Mula sa apple cut, pinaigsi ang buhok ko hanggang sa magsitayuan. May mga picture din ako na pinapatunayan ito. Hindi na ako mukhang Pekingese. Mukha na akong punk na Pekingese. Ayos naman, cute na aso naman ang Pekingese. Ang kaso, mula noon, “nagtampo” na raw ang buhok ko. Hindi na ito bumalik sa dating ganda, at sa halip, naging kapareho na ng buhok ko sa kasalukuyan: unat pa rin naman, itim pa rin naman, pero naging singtigas na ng steel wool. Sa madaling salita, nasira ang buhok ko dahil pinaglaruan ito ng bakla. Pero hindi pa rin nadala ang matatanda sa amin, dahil pagkatapos mapariwara ang buhok ko dahil sa bakla, sa mga bakla pa rin nila ipinagkatiwala ang paggupit sa akin.

Elementary na ako noon. Nagtatrabaho sa ibang bansa ang nanay ko, at lola ang nag-aalaga sa akin. Nagpasya ang lolang pagupitan ako kay Joshua. Tulad ng tito ko, bakla rin si Joshua. Pero hindi katulad ng tito ko na mataas

lagi ang boses at bargas ang bokabularyo—nagmumura siya kapag galit, masaya, malungkot, kapag nagugulat, naiihi, nagugutom, kapag bagong gising, habang nagkakape, nagbabasa ng diyaryo, nanonood ng TV, nakikipaglaro sa bata, atbp—mahinahon magsalita si Joshua, at hindi palamura. Tumitili rin siya kapag nakikipagkuwentuhan, pero laging may pagpipigil. Ang dating nga sa akin, napipilitan lang siyang tumili para makisama sa mga kapwa baklang laging nagtititili. At higit sa lahat, mahilig siyang mag-English. “Yes, mother?” “Ay naku, yes, of course, mother!” ang bukambibig ni Joshua kapag kausap ang lola ko. May mangilan-ngilan pang mga parirala na pinapakawalan si Joshua tulad ng “ika-cut po natin here,” “lessen po natin ang sides,” “brush up everyday.”

Sa kung anong hindi ko mawaring dahilan, tuwang-tuwa kay Joshua ang lola ko. Sa sobrang tuwa, napapa-Ingles na rin, “Ay, yes naman, Joshua! You talaga!” Hinding-hindi ko naririnig ang mga salitang ito sa lola kapag nasa bahay kami, o kahit pa sa palengke, kapag nakikipagrawaran siya. (Galante ang lola ko. Bihirang tumawad. Kaya kapag tinanggihan ang tawad niya, halos hindi niya mapatawad ang tindera.) Nag-iibang tao siya kapag nasa parlor ni Joshua: humihinahon ang boses, natututong mag-Ingles, parang hindi napapasigaw ng “Ay, titi ng hari!” kapag nagugulat.

Sa mga araw na sarado ang parlor ni Joshua—dumadalo kasi siya sa rehearsal ng choir sa simbahan—at kailangan ko nang magpagupit dahil may haircut inspection sa paaralan, dinadala ako ng lola kay Ypee. Hanggang ngayon, hindi ko alam kung ano ang tamang bigkas sa ngalan ni Ypee dahil pabago-bago ang bigkas ng lola ko. Minsan tinatawag niya itong Epi, parang pangalan ng anak ni Dolphy. Minsan naman, Ipe, tulad ng palayaw ni Philip Salvador. At kung minsan, nagiging parang acronym, Aypi. Dahil dito, hindi ko matawag si Ypee sa pangalan. (Pumasok sa isip kong tawagin siyang Felipe, dahil ito ang alam kong tunay niyang pangalan. Pero kinutuban ako na mapapahamak ako kapag ginawa iyon, kaya hindi na ako nangahas pa.) Tumitikhim lang ako kapag may gustong sabihin sa kanya, tulad halimbawa kapag kulang ang tubig na nilagay niya sa balat ko, kaya nasasaktan ako sa ahit ng blade. “Hrrrm, masakit po,” “Hrrmm, aray, aray.”

Hindi naman ako laging nasasaktan sa blade ni Ypee, pero mas gusto ko pa rin si Joshua sa kanya. May kasungitan kasi si Ypee, at nakakatakot ang boses. Isang beses, dahil naigalaw ko ang ulo habang ginugupitan, bumalalas siya, “Sinabi nang huwag kang malikot, magugupit ko ang tainga mo, e.” Hindi ko naman sinadyang maglikot, gumalaw lang ang ulo ko dahil pilit binabasa

ang headline sa isang entertainment magazine na nakapatong sa katabing silya.

Isang araw, nagpasya akong huwag na talagang magpagupit kay Ypee. Naghihintay ako noon na maggupitan, at nagbabasa lang ng isang entertainment magazine. Hapon iyon, mga bandang alas tres. Mag-isa lang akong nagpunta dahil abala sa bahay ang lola. Apat lang kami noon sa loob ng parlor: si Ypee, ang babaeng ginugupitan niya, at ang kapatid ni Ypee. Bakla rin ang kapatid ni Ypee, at nagbibihis-babae. Tingin ako nang tingin sa kapatid ni Ypee, dahil mukha talaga itong babae. Maputi, singkit, matambok ang mga pisngi, makipot ang labi, at matangos ang maliit na ilong. Mukhang Haponesa. (Nang maglaon, nalaman kong nagtatrabaho pala ito bilang entertainer sa Japan, at nagbabakasyon lang noon.)

Napansin ng kapatid ni Ypee na panay ang sulyap ko sa kanya. Kinausap nito si Ypee sa wikang itis, iyong sinisingitan ng “itis” ang bawat pantig ng salita. Halimbawa, siitisnoitis baitis angitis baitistaitis naitis? *Sino ba ang batang ito?* Na sinagot naman ni Ypee ng “aitispoitis niitis Aitislingitis Toitisyingitis.” *Apo ni Aling Toyong.*

Nagsasalita rin nang ganito ang ilang mga pinsan ko, para hindi raw sila maintindihan ng iba. Nagpaturo ako. Naiintindihan ko naman nang kaunti, pero hindi ako makasabay. Nakakairita lang na para silang mga bubuyog kapag nagsasalita. Hindi ko masala ang mga tamang pantig sa mga nakabudbod na itis. Pero noong hapong iyon, natunugan kong ako ang pinag-uusapan ni Ypee at ng kapatid niya. Hindi ko man lubos na nagagap ang mga sinabi nila, nakuha ko pa rin na pinagkukuwentuhan nila ang buhok ko. Nahuli rin ng tainga ko ang salitang “Pekingese.” Puwedeng katunog lang ito ng lahat ng itis na pinagsasabi nila, pero nasaling na ang bata kong ego. “Hrrmm, may nakalimutan lang po ako sa bahay. Babalik na lang ako,” sabi ko, sabay labas ng parlor. Siyempre, hindi na ako bumalik. Haircut inspection kinabukasan, at napingot ako sa patilya ng adviser namin dahil hindi ako nakapagpagupit, pero okay lang. Bumalik na lang ako noong sumunod na Sabado sa parlor ni Joshua. “Why, hello there,” bati ni Joshua sa akin.

Nagkaroon ng kasarinlan ang buhok ko noong high school. Ako na lang mag-isa ang nagpapagupit, kaya ako na ang pumipili kung saan gustong pumunta. Sumubok ako sa barbero, pero pagkatapos ng dalawa o tatlong beses, hindi na ako bumalik. Nahirati ako masyado sa mga bakla sa parlor. Mabait kasi sa akin si Joshua. Kahit noong naglagay ako ng baby oil

sa buhok bago magpagupit, hindi siya nagalit sa akin. Bumuntong-hininga lang siya pagkatapos sabihing “I know what you did, ikaw talaga.” Saka niya ako shinampoo, para hindi na dumulas-dulas sa gunting ang buhok ko. Kahit masungit sa akin si Ypee at tinawag niya akong Pekingese, hindi ko naramdaman na kinukuwestiyon niya ang pagkatao ko. Komportable ako kina Joshua at Ypee, dahil alam kong pare-pareho kami.

Hindi ko iyon naramdaman sa barbero. Wala namang ginawang kahit ano ang mga barbero sa akin, mabuti naman ang naging pakikitungo nila sa akin. Pero mabuway pa ang kumpiyansa ko sa sarili, at takot pa ako sa pagiging iba. Sa tuwing papasok ako sa barberya, takot na takot akong mabuking na bakla. Hindi rin nakakatulong na pawang barako ang naroon, mula sa mga kostumer hanggang sa mga gumugupit. Ang pangamba ko, alam nilang hindi nila ako katulad, at babastusin nila ako dahil doon. Ngayong binabalikan ko, siyempre, imposibleng hindi malaman ng kahit na sino. Sa hinhin kong kumilos noong bata pa at sa takot kong mabuko, kahit aso sa kanto, ang dinig ko sa kahol, “Bakla! Bakla!”

Sa paglipas ng mga taon, nagpapalipat-lipat ako sa parlor at barberya. Kahit ngayon na sa barbero na talaga ako nagpupunta, pangunahin dahil sila ang marunong mag-alaga ng balbas (hindi pa rin ako barako, pero mukha na akong barako), dumadalaw pa rin ako sa parlor kapag may pagkakataon. Sinasadya kong magpagupit sa parlor, lalo na kapag eleksiyon, at tumatakbo ang Ladlad partylist. Kinakampanya ko sa mga parlorista ang naturang partylist. Penitensiya na rin siguro dahil sa nararamdaman kong pag-abandona sa parlor para sa barberya.

### III

May napanood akong pelikula noon sa telebisyon, si Nora Aunor ang bida. Mahaba ang buhok ni Nora sa pelikula, lampas-balikat. Sa isang eksena, hinahabol siya ng taumbayan, at inabutan siya ng mga ito sa simbahan. Nang mapagtanto ni Nora na nasukol na siya, dahan-dahan, naglakad siya paurong, patungo sa altar. Pinalibutan siya ng taumbayan, at saka nawala sa mata ng kamera. Lumubog siya sa dagat ng mga tao. Pagkaraan ng ilang segundo, nahati ang dagat ng taumbayan, at saka muling lumitaw si Nora. Naka-siyete na siya. Medyo maganda pa nga ang pagkakagupit, pantay sa gilid, may pagka-

layered. Bagay naman kay Nora ang gupit, pero batay sa ekspresyon ng mukha niya at sa atmosphere ng eksena, para siyang pinarusahan.

Hindi ko nabuo ang pelikula, pero tumimo ang eksenang iyon sa akin. Pagkatkat ng buhok bilang parusa, bilang pagsisisi. Umalingawngaw sa isip ko ang mga pagbabanta sa aming magpipinsan ng lola, “kakalubihin ko kayong mga lintek kayo!” Madalas niya itong sabihin, lalo na kapag mainit ang ulo. Hindi naman niya tinotoo, pero kapag naririnig mo ang banta ng pagkakalbo habang sinasabunutan ka, matatakot ka talaga. Alam ko na noon na may mga batang lalaking kalbo, at mas maraming matandang lalaking kalbo, pero parang natatakot akong kalubihin ng lola ko. Parang nakakapahiya. Tulad ko, hindi rin naman talaga kinalbo si Nora sa pelikula, pero napahiya siya nang gupitan nang maigsi. (At ang totoo, naka-siyete rin ang lola, parang si Nora, kaya minsan ring pumasok sa isip ko na baka may kasalanan siyang nagawa sa mga taumbayan kaya ganoon kaigsi ang kaniyang buhok.)

Halos dalawang dekada na ang lumipas nang magbalik sa akin ang eksenang ito. Sabado ng gabi noon, nasa bahay ako ng isang kaibigan. Mag-iinuman kami ng barkada. Excited ako noong Sabadong iyon, dahil madalang akong makalabas. Pinagsasabay ko kasi ang pagtuturo sa high school at pag-aaral na gradwado, kaya halos wala akong pahinga. Nasa gitna kami ng inuman nang matanggap ko ang text: “Wala na si Mommy.”

Tiyahin ko si Mommy, at kasama ng lola ko, siya ang nagpalaki sa akin. Nag-iisa siyang anak na babae ng lola, at kapatid ng tatay ko. Ilang buwan na siyang nakaratay dahil sa cancer. Nagpa-chemotherapy siya, pero dahil terminal stage na nang matuklasan ang cancer, pinayuhan na lang kami ng doktor ng pain management. Iniuwi namin siya sa bahay.

Pagkatapos basahin ang text, dahan-dahan ang pagdapo ng reyalisasyon: wala na nga ang tiyahin ko. Namalayan ko na lang na basa na ng luha ang mga pisngi. Pagkuwa’y napahawak ako sa ulo, at wala sa sariling dinaklot at hinila-hila ang buhok doon. (Hindi ko naman sinabunutan ang sarili. Hinila ko lang ang sariling buhok, dahil biglang sumakit ang ulo.) At saka ko naalala si Nora, noong kinubkob at kinatkat ng taumbayan ang buhok niya. Kinabukasan, nagpakalbo ako.

Hindi ko kasi kaya iyong pagsusuot ng itim na damit o kahit iyong itim na pin araw-araw. Masyadong mainit ang itim, at abala naman ang pagkakabit ng pin sa damit. Kaya sa buhok ko na lang idinaan ang dalamhati. Parang si Nora sa *Tatlong Taong Walang Diyos*, hangga’t hindi humahaba nang tama ang buhok niya, maaalala niya at maalala ng lahat ng makakakita

sa kanya na may nagawa siyang kasalanan. Gusto ko ring makita ng lahat, at makita ko mismo, ang pagluluksa ko para sa aking tiyahin.

Ngayon, naiisip ko, baka pinaparusahan ko rin ang sarili. Parang wala kasi akong masyadong nagawa para sa tiyahin ko. Dahil noong iniuwi namin siya sa bahay, naramdaman ko ang bigat ng hangin. Nariyang nagpipigil ako ng ihi sa madaling araw, dahil umiiwas akong marinig ang iyak ng tiyahin ko habang papunta ako sa banyo. Bago ako pumasok ng trabaho, madalas kong maabutan ang lolang nakaupo sa gilid ng kama, nakasubsob ang ulo sa kutson, at hinihimas-himas ang braso ng tiyahin ko. Umiiyak nang mahina ang tiyahin ko. Dire-diretso lang ako sa paghahanda para sa trabaho. Mga alas singko y medya ng umaga iyon, at may mga traysikel na. Nagpapasalamat ako dahil kinokompetensiya na ng mga angil ng tricycle ang mga iyak ng tiyahin ko. Dumadaan lang ako sa kuwarto niya para magpaalam na aalis na, nagmamadali pa.

Isang taon ko lang sana balak manatiling kalbo. Pero dahil komportable pala na walang inaalalang buhok sa ulo—bawas ang oras ng pag-aayos sa umaga, matapang sa pagharap sa hangin sa kalsada, tipid sa hair conditioner, presko kapag mainit ang panahon—tatlong taon akong naging kalbo. Nagpahaba lang ako noong nagsawa na sa kawalan ng buhok, at nagsawa na rin sa mga hirit ng nanay ko: “Ano ba yan, mukha kang balot.” (Sabay kuwento na ipinaglihi niya ako sa balot, at iyon daw ang posibleng dahilan kung bakit ako ipinanganak na isang bungkos ng buhok na naging baby. Sa mga mata ng nanay ko, kung hindi ako unggoy, mukha akong sisiw mula sa pinisang itlog.)

#### IV

Conscious ako dati na alisin ang lahat ng buhok sa mukha. Ang katwiran ko, makapal na nga ang buhok ko sa ulo, huwag nang paabutin pa sa nguso at pisngi. Takot na takot din akong magmukhang matanda, o mapagkamalang kontrabida. (Hindi lang iisang tao ang nagsabi sa akin na kahawig ko si Dick Israel. “Kamukha mo siya, pero noong bata pa naman siya,” sabi ng nanay ko, na para bang dapat gumaan ang loob ko. At para patunayan na alam niya ang sinasabi, babanggitin pa: “Luko-luko ang papel niya don sa isang pelikula. Hawig na hawig talaga kayo.”) Pero dahil nauso ang unlirice at lagi akong pagod sa trabaho at pag-aaral, naging mantra ko ang



"I deserve it!" sa tuwing kumakain sa labas. Isang araw, napansin ko na lang na magkakadugtong na ang aking baba, leeg, at mga pisngi. Para akong malaki at matabang mukhang ipinatong sa mga balikat na matataba rin.

Saka ko naisip ang kapangyarihan ng pagiging mabuhok. Sa halip na magpapayat at sa gayon ay tubuan ng leeg, nagpatubo ako ng goatee. Mukha akong may patse ng itim na damo sa ilalim ng mukha. Nagkaroon na ng boundary ang mukha at leeg. Pero hindi ko pa rin masawata ang tambok ng mga pisngi. Kaya nagpahaba ako ng mga patilya, at hinayaan itong dumugtong sa buhok ko sa baba. Naging balbas ang goatee.

Nakuntento naman ako sa ganito, iyong nakakuwadro ng buhok ang mukha ko. Sumasagi sa isip ko na magpatubo ng bigote, pero natatakot akong tuluyan nang maging kambal ni Dick Israel o ni Bomber Moran. Hindi naman sa nakakahindik ang mga mukha nila, ano? Ayoko lang magmukhang...nakakatakot. Kaya nag-aahit pa rin ako ng bigote. Sa isip ko, kesehodang mapuno ng buhok ang paligid ng mukha ko, hangga't wala akong bigote, mukha akong anghel (na mukhang unggoy, na mukhang Pekingese, na mukhang balot.)

Hanggang nakilala ko si D. Si D ang unang balbas-saradong tao na naging malapit sa akin. Sa kanya ko rin napatunayang totoo nga ang iniisip ko at ng iba pang tulad kong nang-iistiryotipo sa mga balbas-sarado: mukha siyang masamang loob. Parang manghahablod ng kuwintas, magnanakaw ng kotse, manunuba ng kapwa. (Nababawasan naman ang mga kahila-hilakbot na impresyong ito kapag ngumingiti si D, dahil nagmumukha siyang Santa Claus. Iyon nga lang Santa Claus na Asyano, at mukhang nangingidnap ng bata.) Kaya sa tuwing nagpupunta kami sa mall, siya lagi ang unang kinakapakan ng mga guwardiya. Kapag pupunta kami sa kung anong opisina, siya ang unang hinihingan ng ID. Kapag magkasama kami at may umaali-aligid na ahente, kahit isang beses, hindi siya nilalapitan. Ako lagi ang napupuntirya. Noong umpisa, ang akala ko, mukha kasi akong mayaman at mabait. Nang maglaon, naisip kong natatakot lang yatang lumapit kay D ang mga ahente.

Mas matanda na rin ako noong nagkakilala kami, at nagkokompetensiya kami sa bigat ng timbang at laki ng katawan. Mas matangkad ako, pero patas lang kami halos ng bigat: mukha man siyang nasa kabuwanan, ga-troso naman ang mga hita ko. Madalas nga kaming mapagkamalang magkamag-anak: magpinsan, magkapatid, kung minsan nga, kambal pa. Natatawa lang kami pareho sa tuwing may bumabanggit. Isang

araw, napansin niya ang tumutubo kong bigote. “Bakit di mo pahabain?” tanong ni D. Napasulyap ako kay D at nadama ang biglang kabog ng dibdib. Mukha talaga siyang balakyot. Kaibigan ko na siya, pero may kaba pa rin sa biglang tingin. Pero dahil sa mungkahi niya, tumigil ako sa pag-aahit ng bigote. Hanggang isang araw, pareho na kaming balbas-sarado. Hindi na rin ako nilalapitan ng mga ahente sa mall, kung minsan, ako na ang unang kinakapakan, may mga batang nandidilat ang mata kapag nakikita ako, sabay siksik sa mga nanay nila. Sa madaling salita, ayos naman ang buhay. Siyempre, kasabay ng lahat ng ito, lalo ring dumalas ang mga pagkakataon na napagkakamalan kaming magkapatid ni D. Naging pangkaraniwan na sa amin ang mga paglingon kapag magkasama kami sa labas.

Kaya noong nililingon na ako ng mga kamag-anak ni D sa burol, ngumingiti lang ako. Makailang beses kong narinig na may kamag-anak siyang napabululas, “Oy! Akala ko si D!” o kaya naman, “Grabe, mukha kayong kambal!” Sabay tapik sa balik ko, kahit unang beses lang naming magkita. Iyong iba, hindi lumalapit sa akin, pero ang lakas naman ng boses. Parang mga artistang bumubulong sa entablado. Kunwari mahina, pero ipinaparinig naman sa iba. Ngumingiti lang ako sa lahat ng mga pagbati nila, dahil si D ang nakaburol. Inaliw ko na lang ang sarili sa panonood ng transisyon nila mula gulat papuntang takot papuntang pagtataka papunta sa pagbibitaw ng kung anong baryasyon ng “kamukha mo ‘yung patay!”

Nalaman ko ang pagkamatay ni D isang Sabado ng gabi sa simbahan ng Quiapo. Isang kaibigan namin ang nagbalita sa akin. Sa pagkabigla, namalayan ko na lang na basa na pala ang mga pisngi ko, at umaalingawngaw ang mga palahaw ko sa loob ng simbahan. Nakatingin sa akin ang maraming tao, pero wala akong naramdaman na kahit anong kahihiyang. Sige lang ako sa pag-iyak. Kaya maning-mani lang sa akin iyong mga tingin sa akin ng mga kamag-anak ni D sa burol. Naiisip ko nga, hindi na yata ako matitinag ng kahit anong pagtingin o pagtitig pagkatapos noon.

Ngayon, kahit pareho kami ng timbang, bigote, balbas, at halos pati mukha ni D, magkaiba kami ng buhok sa ulo. Nagpapagupit nga kasi ako tuwing dalawang linggo, at siya naman, kada dalawang taon lang kung magpagupit. Hanggang balik ang buhok ni D. Noong namatay siya, naisip kong sagarin na ang pagiging magkamukha namin. Magpapahaba na rin ako ng buhok. Bahala na kung sisitahin ako sa trabaho, bahala na kung bagay sa akin. Isip ko, kung mukhang taong kuweba si D, mukha naman akong unggoy / Pekingese / balot, hindi na rin siguro masyadong malayo ang magiging

resulta. Talo-talo na. Basta tulad noong namatay ang tiyahin ko, gusto kong maalala araw-araw na nagluluksa ako.

Pero hanggang dalawang buwan lang ang kinaya ko. Hiyang-hiya man sa sarili at sa malalapit na kaibigan—ipinagkalat ko kasi na magpapahaba ako ng buhok, isang paraan para masiguro kong tutuparin talaga ang plano—bumalik ako sa barbero. Sumuko kasi ako sa hitsura ko sa salamin. Mula nang mamatay si D, sinisimulan ko ang bawat araw na malungkot, at lalo lang akong nalulugmok sa tuwing nakikita ko ang sariling patuloy na humahaba ang buhok. Sumuko rin ako sa bigat. Naisip ko ito habang nasa banyo. Dahil nga alaga sa gupit, hindi ako sanay na maraming sina-shampoo. Napapalatak rin ako nang makuwenta ang nadagdag sa buwanang gastos para sa hair conditioner. (Takot kasi akong magmukhang sabukot sa paghaba ng buhok.)

Alam ko, ito naman ang gusto kong mangyari: ang magkaroon ng pisikal na manipestasyon ang pagluluksa. Na hindi ako makalimot na nagdurugo ang puso ko. Na hindi mawawaglit sa isip ko—kahit isang saglit, kahit pa ilang buwan na ang lumipas, kahit pa kaya ko nang tumawa ulit nang mataginting—na dumurugo pa rin ang puso ko sa pagkawala ni D. Pero ang napagtanto ko, hindi ko pala kayang mabuhay nang ganoon. Masyadong masakit, masyadong mabigat. Kaya nga nagpagupit rin ako. Pero alam mo, wala naman akong nadamang ginhawa o gaan pagkatapos.